

Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri

HACI BEKTAŞ VELİ
Güneőte Zerresinden, Deryada Katresinden

*dipnot

Bu Kitap

19-21 Ekim 2009 tarihinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, TC Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun desteği, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Kültür Dernekleri'nin işbirliği ve Alevilik Araştırma Dokümantasyon ve Uygulama Enstitüsü'yle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen, "Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu" bildirilerinden derlenmiştir.

© Dipnot Yayınları

ISBN: 978-975-9051-95-2

Sertifika No: 14999

Dipnot Yayınları 85

1. Baskı 2010 / Ankara

Kapak Tasarımı: Cafer Aslan

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd.Şti
Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.
GMK Bulvarı No 83/32 Maltepe / Ankara

dipnot Yayınları

Selanik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 4192932 / Faks: (0 312) 4192532
Eposta: dipnotkitavebi@yahoo.com

BATI BALKANLAR'DAKİ BEKTAŞI TEKKELERİNİN GEÇ OSMANLI DÖNEMİ VE MODERN ZAMANLARDA HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ*

*Frances Trix*¹

Giriş

İslam'ın Balkanlar'a XIV. ve XV. yüzyıllarda Sufi babaları ve Osmanlı askerleri tarafından getirildiği çok iyi bilinmektedir. Geleneksel olarak en bilineni Sarı Saltuk olmasına rağmen Elbasan'daki Şah Kalender ve Kosova'daki Pir Abdal (Norris, 1993: 107), Batı Balkanlar'daki ilk Bektaşî babalarındandır.

Sonraki 5 yüzyılda Balkanlar'daki Rumeli olarak bilinen Osmanlı toprakları Osmanlı İmparatorluğu'nun öylesine önemli bir bölümüydü ki vergi gelirlerinin üçte ikisi buradan gelmekteydi (Mazower, 2002: 19).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünleşik bir parçası olarak Rumeli, Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ve Bektaşî düzenininin 1826'da yasaklanması gibi imparatorlukça oluşturulan siyasalara tabiydi, fakat bölgenin imparatorluğun batı kıyısındaki konumu nedeniyle kimi siyasalar adamakıllı uygulanamadı. Aynı zamanda burası Rusya'dan gelen baskılara çok açıldı ve XIX. ve XX. yüzyıllardaki etnik milliyetçilikler süresince Rumeli'nin büyük bir bölümü, etnik tabanlı yeni devletlere kaptırılmıştı. Çok uzun yıllar bu topraklar için savaşıldı. Bunlar arasında 1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları, takip eden iki dünya savaşı ile Bosna ve Kosova Savaşları sayılabilir. Daha-

* Çev. Dr. Pınar Ecevitoglu.

¹ Indiana Üniversitesi

si, bu savaşlar sırasında ve savaşlar arasında Müslümanların Balkanlar'dan göç etmeye zorlandıkları (Trix 1999; McCarthy, 2000; Poulton, 2000) dönemler ve dinsel antagonizmaların görüldüğü bir dönem yaşandı. Peki Batı Balkanlar'daki Bektaşiler bu kargaşa içinde hayatta kalmayı nasıl başardılar?

Bu makalede Batı Balkanlar'daki üç önemli Bektaşî tekkesinin geç Osmanlı döneminde ve modern dönemlerdeki hayatta kalma stratejilerine odaklanıyorum. Bu Bektaşî tekkelerinin XIX. ve XX. yüzyıllardaki tarihlerini, liderlik ve iletişim ağlarının değişen yoğunlukları açısından belgeliyorum. Ayrıca Batı Balkanlar'daki Bektaşîlerin Arnavut hareketlerle olan dayanışma ve siyasi güç amaçlı ilişkisini değerlendiriyorum (Skendi, 1967; Clayer, 1990, Duizings, 2000; Trix, 2009). Bu işbirliği onların hayatta kalmalarını nasıl etkilemiştir?

Bugün bu üç Bektaşî tekkesi; modern Arnavutluk, Makedonya ve Kosova'da bulunmaktadır. Kurulduklarında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli toprakları üzerindediler. Bu tekkeleri babalar, derişler ve üyeleriyle görüşmek üzere ziyaret ettim. Kaynaklarım, topladığım ve bazıları en zor koşullarda muhafaza edilmiş olan sözlü ve yazılı tarihlerin yanında Michigan'daki Bektaşî tekkesinde Recep Baba'yla yaptığım uzun süreli çalışmalar ile onun Balkan Bektaşîliğine ilişkin yazılı ve sözlü anlatımlarıdır.(1970)

Balkanlar'daki İslam, bugün bir geçiş süreci yaşamaktadır. 1989 ve 1991'de Komünizm'in çökmesi ve 1999'da Kosova'daki savaşın bitmesiyle birlikte din konusunda bir alenileşme olanağı belirmiştir. Umuyorum ki Balkanlar'daki Bektaşîlerin tarihi de daha derinlemesine çalışılacak ve Bektaşî tekkeleri korunacaktır.

I. Üç Bektaşî Tekkesinin 1826'ya Kadarki Erken Tarihi

Asım Baba Tekkesi, güney Arnavutluk'taki Gjirokastra şehrinin dışında bulunur. Osmanlı zamanında Gjirokastra, "Ergeri" olarak bilinmekteydi. 1417'de Osmanlılar tarafından fethedildi ve Yanya'nın bir eyaleti oldu. Recep Baba'ya göre; Ergeri'de ilk Bektaşî, Diyarbakır'dan gelen ve 1621'de Ergeri'de hakka yürüyen² Arşi Baba'ydı.

² Yazar metin boyunca, 'ölmek' anlamına gelen İngilizce 'to die' fiili yerine 'göçmek' biçiminde çevrilebilecek 'to pass away' fiilini kullanmıştır. Bu kullanımın Alevilik-Bektaşîlik öğretisinin ölüm olgusunu anlamlandırma biçimini dikkate alan bilinçli

(1970: 213). Fakat Asım Baba Tekkesi XVIII. yüzyılın sonlarında Üsküdar'lı Seyyid Muhammed Asım Baba tarafından kurulmuştur. Onun *Levha'sından*³ biliyoruz ki Asım Baba, 1209 Hicri ya da 1796 Rumi'de Hakka yürümüştür. Ayrıca yine bu kayıttan biliyoruz ki kendisi "*Pir Evinin ulu bir halifesidir*". Tekkesinin, Hakka yürümesinden sonra gelen dönemine ilişkin bilgilerimizde boşluklar bulunmaktadır. Ergeri, sözde Bektaşî olan Tepedelenli Ali Paşa'nın nüfuzu altındaydı (1744-1822), ama salgın 1814'te Ergeri'yi harap etmiştir (*Encyclopedia Britannica*, 1910: 488) ve tekkenin, 1826 Krizi sonrasına kadarki dönemine ilişkin daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Biliyoruz ki; Ergeri'nin 80 km kuzeyinde yeralan Berat'ta bulunan Bektaşî tekkesi, 1826 krizi sırasında yanmıştır (Norris, 1993: 125). Yine biliyoruz ki; Doğu Makedonya'daki Köprülü Tekkesi'nden büyük bir Bektaşî halifesi, 1826 Krizi'nin bitmesini beklemek üzere Ergeri ve Berat'ın kuzeyindeki Elbesan'a kaçmıştır (Trix, 2009: 29).

İkinci tekke, Makedonya'nın kuzeybatısındaki Tetovo'nun Harabati Tekkesi'dir. Bu tekke Balım Sultan'ın çağdaşı bir derviş olan Sersem Ali Baba'nın türbesinin orada kurulmuştur. Sersem Ali Baba Hacı Bektaş'ta yirmi yıl hizmet etmiştir. Daha sonra tekkeyi kurduğu Tetovo'ya gitmiş ve 1528'de hakka yürümüştür. O zamanlarda Tetovo, *Kalkandelen* olarak bilinmekteydi. Bu tekkenin XVIII. yüzyıldaki önemli Bektaşî babalarından biri olan ve daha sonra Mehmet Harabati Baba adını alan Mehmet Baba, Anadolu'da bulunan Malatya'dan gelmiştir. Onun zamanında Harabati Tekkesi; Yunanistan'a askeri sefere gitmeden önce, başarılı olması halinde geri dönüp yerine getirmek üzere adakta bulunmuş olan Koca Recep Paşa'nın oldukça cömert vakıflarıyla bağışlara boğulmuştu. 1750'lerdeki dönüşünü izleyen 10 yıl içinde, tüm Balkanlar'ın hâlâ en iyisi olan muhteşem tekke kompleksi inşa edilmişti. Mehmet Baba 1780'e kadar hizmetini sürdürdü (Vishko, 2005: 44). Beş Bektaşî babası onu takip etti ve Hacı Bektaş'ta halife olan sonuncusu 1799'da (1214 Hicri) hakka yürüdü.

bir tercih olduğu düşünüldüğünden 'pass away' ifadesi 'hakka yürümek' biçiminde karşılanmıştır. (Çevirenin notu)

³ Bu levhanın Asım Baba Tekkesi civarında yaşayan ve 1944'ten 1991'e kadar tüm komünist dönem boyunca onu evlerinin duvarlarında saklayarak büyük kişisel risk almış Arnavut köylülerce muhafaza edilmiş olması dikkate değerdir. Bu dönemin sonunda onu şimdiki kadar durduğu yere, diğer evrakla birlikte Michigan'daki Recep Baba'ya götürmüşlerdir.

İki yerli Bektaşî babası daha vardı: 1816'da Hakka yürüyene kadar Harabati Tekkesi'nde hizmet eden bir başka Hüseyin Dede ve 1826 Krizi'nden önce ve sonrasında da, 1833'te Hakka yürüyene kadar hizmet veren Ali Dede (ibid, 45).

Üçüncü Bektaşî tekkesi, Kosova'nun güneybatısındaki Gjakova'dadır. Gjakova'lı Baba Kazım Bakallı'nın (1895-1981)⁴ el yazması tarihine göre, Bektaşîler Gjakova'da 270 yıldır varlık göstermekteydiler. İlk Bektaşî babası, Saadi tarikatının bir üyesiydi ve Bektaşî olmuştu. Onun yeğeni ise bir sonraki babaydı. Pir evi'ne gitmiş ve oradan, daha sonra Hacı Adem Baba olacak dervişi getirmişti. O ise Gjakova'nın merkezindeki büyük Bektaşî tekkesini inşa eden kişiydi ve kriz zamanında dört dervişiyle birlikte güneye doğru, Arnavutluk dağlarında ve Kruje'nin doğusunda bulunan Sukes'teki Bektaşî tekkesine kaçarak hayatta kalmayı başarmıştı.

II. Batı Balkanlı Bektaşî Babalarının Geç Osmanlı Dönemindeki Seyahatleri ve Dayanışması

XIX. yüzyıl boyunca Bektaşî düzeni, imparatorluk içindeki meşruiyetini yeniden tesis etmeye çalıştı. İmparatorluk boyunca yer alan kutsal yerleri ziyaret etmek, Balkan Bektaşî babaları açısından çekici bir etkinlikti. Onlar aynı zamanda Batı Balkanlar'daki Müslüman topraklarının güneyde Yunanlılar, kuzey ve doğuda ise Slavlar tarafından tehdit edildiğini çok açık bir şekilde görebiliyorlardı.

Asım Baba Tekkesi yakınlarında bulunan Frasher'deki tekkenin Bektaşî babası Aluş 1878'deki Rus-Osmanlı Savaşı'ndan sonraki toprak kaybına karşı Arnavutluk dayanışması için savaştan Prizren Birliği'nin kurucusuydu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gjirokastra'daki Asım Baba Tekkesi, Arnavut Ali Baba Elbasani'nin dinamik liderliğindeki ayaklanmayı tecrübe etti. O, Hakka yürüdüğü 1907 yılına kadar hizmet ettiği Asım Baba Tekkesi'ne atandığı 1857 tarihinden önce Pir evi'ndeydi. Hayatı boyunca 2000 muhibi yola kabul etti, 40 dervişi giydirdi, 12 babaya icazet verdi (Trix, 42). Derin bir Arapça, Farsça ve Osmanlıca bilgisine

⁴ Bu hikâyenin bir kopyasını Mümin Baba'nın yardımı ile Gjakova Bektaşî Tekkesi'nde Mayıs 2007'de çıkardım. Mart 1999'da Sırp askerleri tüm kitaplar dahil Bektaşî Tekkesi'ni yokettiğinde Mümin Baba Kazım Baba'nın el yazması tarihini hayatı pahasına korumuştur.

sahipti ve Çağatay Türkçesi sözlüğü, bir mistik deyişbilim kitabı ve Arapça ve Farsça şiir divanı yazdı (ibid, 48). Melan'ın daha da güneğinde, Yunan sınırı haline gelen yerde bir Bektaşî tekkesi daha kurdu.

Ali Baba Mısır'dan Mekke'ye, Necef'ten Kerbela'ya olmak üzere Orta Doğu boyunca kutsal yerlere bir çok hac gerçekleştirdi ve bir ziyaretname yazdı. Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda yaptığı seyahatler bile, Bektaşî faaliyetlerini Müslümanlar arasında meşrulaştırma eylemleri olarak anlaşılabilir. Bunlar aynı zamanda diğer Bektaşîler arasında ve Arnavutluk diasporası içinde yoğun ilişki ağları kurulmasına da olanak verdi.

Ali Baba'nın son yıllarında direnişin Arnavut liderleri, Arnavut halkının okur yazarlığını artırmak için çalıştılar. Osmanlı otoritelerinin Arnavutça kitapları yasaklamaları karşısında, aralarında Ali Baba'nın da bulunduğu birçok Bektaşî bu Arnavutça kitapların tekkelelerinde muhafaza edilmesini sağlamıştır. 1904'te Ali Baba, Osmanlı otoritelerinin bu tür suçlar için öngördükleri İthaca sürgününü güçlükle savuşturabilmiştir. Ali Baba ayrıca, 1912'deki Birinci Balkan Savaşı sırasında Arnavutluk'u komşularından korumak üzere onun Osmanlı'dan bağımsızlığını ilan eden Arnavut direniş liderlerinden birçoğunu da yola kabul etti.

Asım Baba Tekkesi 1826 Krizi'nde, Kalkandelen/ Tetovo'daki Harabati Tekkesi'ne nazaran daha az zarar görmüştü. Fakat 1830'da Kalkandelen paşalık statüsünü kaybettiğinde başlayan ve dervişlerin de katıldığı ayaklanmalarla devam eden, beylerin tekke vakıflarının mallarını ele geçirmeye çalıştıkları 30 yıllık bir istikrarsızlık dönemi yaşadı.

Harabati Tekkesi, Dimoteka'daki ünlü Seyyid Ali Sultan Tekkesi'nde hizmet etmiş, sonra da Tetovo'ya gelmiş ve aşçı olarak hizmet etmiş olan Derviş Emin'i keşfeden Yusuf Baba zamanında yeniden hayata döndü. Yusuf Baba Derviş Emin'i Mekke'ye, Hacı Emin Baba olarak geri döneceği hacca gönderdi. Derviş Emin Tetovo'da edindiği 15 dükkan, çok sayıda arazi ve Skopje'de bir hanla, Harabati Tekkesi'ne ekonomik zenginliğini geri kazandırdı.

1878 savaşının muhacirleri gelip geçti ve Hacı Emin Baba 1880'de Hakka yürüdü. Bulgaristan'dan gelen ve yine beyleri sınırlamak zorunda kalan Hacı Ahmedi Dede tarafından takip edilen bir baba vardı. Hacı Ahmeti Dede zamanında, 40 dervişiyile Harabati Tekkesi'ni

yeniden kurabilmişti. Namı Osmanlı dünyasında da aldı yürüdü. Öyle yürüdü ki entellektüeller, tacirler ve diplomatlar Skopje'yi ziyaret ettiklerinde Harabati Tekkesi'ne de gelir oldular. Hacı Ahmedî Dede 1901'de Hakka yürüdü. Yine beyler, tekkenin vakıf mallarını ele geçirmeye çalıştılar ve civardaki Diber'den Hamîti Baba, açık belgeleri almak üzere İstanbul'a gitti. 1912-1913 Balkan Savaşları'yla Osmanlı, Makedonya'yı Sırbistan'a kapırdı.

Geç Osmanlı döneminde Gjakova'daki Bektaşî tekkesinin durumuna gelince, burada 3 baba ayakta kalmayı başarmıştı ve bunların hepsi de Osmanlı'nın son dönemindendir. Babaların krizden sonra tekrar tekkelere dönebilmeleri onlarca yıl almış olmalıdır. Bunlardan biri de Arnavutluk'ta "Pllaku" ya da "eski olan" diye bilinen bir başka Hacı Adem Baba idi. Kosova'da Prizren'den doğuya gelmiş Kukli Bey ailesindendi. Güney Tetovo'lu Emin Baba tarafından tekris edilmiş ve Gjakova halkı tarafından saygıyla karşılanmıştı. Bu Bektaşî babalarından bir diğeri de, Prizren Birliği'nin kurucularından olan bir Arnavut babanın, Frasher'li Aluş Baba'nın altında hizmet etmiş olan Hacı Adem Vechî Baba idi. Kendisi şair, alim ve hatip olmasının yanı sıra mücerret bir derviş ve yolun kuralları konusunda da oldukça muhafazakar biriydi. Medine, Mekke, Necef, Kerbela, Bağdat, Horasan ve diğer kutsal yerleri ziyaret etmiş ve doğum yerine, Gjakova'ya geri dönmüştü. Osmanlılar Prizren Birliği'ni bastırıldığında Gjakova'ya gönderilen Osmanlı temsilcisi öldürülmüştü. Son olarak Bağdat'ta İmam Musa Kazım için türbedarlık yapan Derviş Hafız vardı. Gjakova'ya gelmesi ve orada baba olması istenildiğinde o ilk önce icazetini aldığı Hacı Bektaş'a gitti. 1908'de Gjakova'da hizmetine başladı. 1912 ve 1913'deki Balkan Savaşlarını uluslararası anlaşmalar takip etti ve Kosova Sırbistan'ın bir parçası oldu.

III. Batı Balkanlar'daki Bektaşî Tekkelerinin XX. Yüzyıldaki Tecridi

1925'te Türkiye'deki tekkelerin kapatılması Bektaşîleri geleneksel Pir evi'nden ayırdı. Bektaşîler artık Türkiye'deki kutsal yerleri özgürce ziyaret edemez hale geldiler. Arnavutluk ve Yugoslavya'da komünizmin ilerleyişi ile birlikte kendi topraklarında da özgürce hareket edemez oldular.

1912'de Arnavutluk bağımsızlığını ettiğinde Yunanistan işgali başladı ve Yunan askerleri dört yıl kalacakları Asım Baba Tekkesi'ni ele geçirdiler. Gjirokastra'daki Asım Baba Tekkesi büyük saygınlığı bu-

lunan ve Ali Baba Hakka yürüdükten sonra 1944'e kadar tekkenin başında kalan Elbasani Selim Baba'ya sahip olduğu için çok şanslıydı. Bölgedeki tekkelerin %80'i, Arnavutluk direnişini destekledikleri gerekçesiyle Yunanlılar tarafından yakılıp yıkıldı. Selim Baba, neredeyse tamamen yıkık halde bulunan tekkeye ancak Yunanlılar ayrıldıktan sonra geri dönebildi. Fakirlik ve yoğun işsizlik bölgenin en ciddi problemleri olmaya devam etti. Başında Selim Baba'nın bulunduğu Asım Baba Tekkesi, takip eden dönemlerde de bölge ve tüm Gjirokastra halkı için topluluğun merkezi olmayı sürdürdü.

1929'da Bektaşilerin Dede babası Salih Niyazi Dede'nin Türkiye'den Arnavutluk'a taşınmasına karar verildi. Dede baba aslen güney Arnavutluk'tan geliyordu. (Atatürk'ün destekçilerinden biriydi ve kendi kaynaklarıyla Hacı Bektaş'taki ilk okulu kurmuştu.) Yeni Bektaşî merkezi Tiran'da kuruldu. 1939'da İtalya Arnavutluk'u işgal ettiğinde, Selim Baba tüm kışkırtmalara rağmen İtalyanlar'ın Yunanistan'ı işgaline destek vermeyi reddetti. İkinci Dünya Savaşı Arnavutluk için, aynı zamanda komünistler ve milliyetçiler arasında bir iç savaşa dönüştü. 1942'de Salih Niyazi Dede ve onun iktidarlı, inançlı derviş erenleri, Tiran'daki tekkede ya komünistler ya da milliyetçiler tarafından öldürüldüler. Bu hâlâ bir muammadır. Açık olan birşey varsa o da Bektaşî babalarının komünizme karşı olduklarıydı. Gjirokastra komünistlerce ele geçirildi, birkaç ay sonra, 1944'te Selim Baba Hakka yürüdü. Neyseki asıl derviş, daha sonra Mısır'a ve oradan da Amerika'ya gidip 1954'te Michigan'daki Bektaşî tekkesini kuracak olan Derviş Recep, İtalya'ya kaçmıştı.

Komünistler iktidarı ele geçirdiklerinde tahliyeler ve temizlik hareketi başlatıldı, babalar ve dervişler hapsedildi, idam edildi ya da uzun yıllar süren angarya cezasına çarptırıldılar. Bir müddet için babaları devlet atadı, ama insanlar bunların devletin aracı olduklarını anladılar ve gelmemeye başladılar. 1967'de Arnavutluk, kendini dünyadaki ilk ateist devlet ilan etti ve çok sayıda tekke ve diğer ibadet yerleri yıkıldı⁵. Asım Baba Tekkesi yaşlılar evine çevrildi.

Makedonya'daki Harabati Tekkesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapatılmıştı. 1918'den 1937'ye kadar geçen sürede ne babalar ne de beyler iktidara sahipti. Tekkelerin o dönemdeki toplam mülkü,

⁵ Arnavutluk'ta bulunan 53 Bektaşî tekkesinden yalnızca 6'sı 1967'den sonraya ayakta kalabilmiştir.

Brvenica Köyü ve Gostivar civarındaki topraklar da dahil olmak üzere 12,000 hektar araziden oluşuyordu. Bu son mülkler Sırp otoriteleri tarafından sömürüldü ve Sırp kolonyal güçlerine verildi, sadece beşte biri, gelir üreten vakıf idarelerine (Vishko, 2005:69) aktarıldı. Vakıf idareleri, 1937'de tekke Tetovo Resmi Vakfı'nın bir parçası haline getirildiğinde mülkleri de koruması altına aldı.

Balkan Savaşları ve krallık emrindeki Sırbistan zamanında birçok Bektaşî, ekonomik nedenlerle öldürüldü, kaçtı ya da Makedonya'yı terke zorlandı. Bu durum, Yugoslavya'nın düştüğü ve Tetovo'nun geçici olarak yönetimi ele aldığı 1941'de değişti. Arnavut Müslümanlar aniden yeniden boy gösterdiler ve Arnavutluk'ta okullar açabildiler. Harabati Tekkesi'nin yeniden açılması çağrısında bulundular. Tiran'daki Salih Niyazi Dede, aslen Gjakova'lı olan Derviş Kazım'ı Harabati Tekkesi'nde hizmet etmesi için gönderdi. Derviş Kazım tekkenin mallarını Vakıf idaresinden geri kazanmaya girişti. Baba Kazım elinde İslami İşler İdaresi'nden aldığı belgelerle bunu yapabildi. Etrafında 5 derviş ile Baba Kazım ve yerli Bektaşiler 40 elma ağacı diktiler, tekkenin ana binalarını tadilatları geçirdiler, tekkede ihtiyaç duyulan suyun tedarikini garanti etmek için metal boru tertibatı yaptılar ve tüm bunları savaş sırasında gerçekleştirdiler. Fakat Tito ve komünistler iktidara geldiğinde Baba Kazım hapse gönderildi. Daha sonra Harabati Tekkesi'ne geri dönebildi, fakat 1946'da, aslen Kosova'lı olduğu için Makedonya'dan sürgün edildi.

1950'ler ve 60'larda Bektaşiler de dahil olmak üzere yine birçok Müslüman, Rankovic'in İslam karşıtı politikaları yüzünden Makedonya'yı terketti ve Türkiye'ye, Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya göç etti. Harabati Tekkesi bir kez daha yok sayılıyordu. 1976'da Makedonyalılar tekkenin bir kısmını otele çevirdiler. Makedonya'daki Bektaşiler özel evlerinde ibadetlerine devam ederken, meydanı müze ve lokanta olarak kullandılar. Makedonya'daki Arnavutlar ise genel olarak ayrımcılığı deneyimlemeyi sürdürdüler ve bir çoğu göç etti.

Gjakova'daki Bektaşî Tekkesi'ne gelince, İmam Musa Kazım'ın Bağdat'taki türbedarı Baba Hafız, savaşın yoğun olduğu ve sonunda Kosova'nın ele geçirildiği 1908'den 1926'ya kadar geçen sürede Gjakova'da hizmet etti. Sırbistan Sırp kolonilerine arazi verdi ve özellikle Gjakova gibi sınır alanlardaki Müslümanları Kosova'yı terke zorlayan politikalar geliştirmekle uğraştı. 1920'de Gjakova'ya dönmeden

önce tekkeye hizmet eden Hacı Adem Vechi Baba ise 1927'de Hakka yürüdü.

Harabati Tekkesi gibi Gjakova Tekkesi de, İkinci Dünya Savaşı'nda Arnavutlar için politik koşulların değişmesine kadar babasızdı. 1942'de Hacı Hamza Baba, doğu Makedonya'daki Ishtıp'ta bulunan Bektaşî tekkesinden, Bulgarların burayı işgali üzerine Gjakova'ya geldi. Kendisi aslen Gjakovalıydı ve Tetova'da ve Hacı Bektaş'ta hizmet etmişti. Ayrıca Bağdat ve Horosan gibi çok uzak yerlerdeki kutsal mekânları ziyaret etmiş, yüksek kültür sahibi bir insandı. Hacı Hamza Baba 1946'da Hakka yürüdü.

Tetovo'daki Harabati Tekkesi'nde bulunmuş ve Makedonya'dan sürülmüş olan Baba Kazım, Gjakova'ya geri döndü. 1947'den Hakka yürüdüğü yıl olan 1981'e kadar Gjakova Tekkesi'nin babasıydı. Bu zaman zarfında Kazım Baba, Balkanlar'daki Bektaşî liderleri arasında en itibarlı kişiydi. Fakat Yugoslavya'daki komünist rejim dine karşıydı ve Kazım Baba Gjakova'nın merkezindeki tekkesini terketmeye ve şehrin eski pazar yerinde bulunan Hadumi Câmi arkasındaki özel evine taşınmaya zorlandı. Diğer tarikat, Bektaşîlerin geleneksel mekânını ele geçirdi. Kazım Baba'nın ölümünden sonra Gjakova Tekkesi'ne aralıklarla Gostivarlı Tahir Baba tarafından hizmet edildi, ama bu çoğunlukla Baba Kazım'ın sadık muhibi aracılığıyla sağlandı.

IV. Batı Balkanlar'daki Bektaşî Tekkelerinin 1990'dan Günümüze Yaşadığı Yeni Sorunlar

1991'de Arnavutluk'ta komünizmin çökmesiyle birlikte eski bir derviş, Asım Baba Tekkesi'ne vardı. Tekkeye sadık kalan civar köylerden Lazarat'ın halkı etrafı temizledi. Köylü kadınlar Melan'ın küçük tekkesindeki Bektaşî türbesini yenilediler ve [...] Bektaşîliğin 47 yıllık sert komünist düzene rağmen insanlar arasında hala yaşadığını, unuttuklarını göstermek için kendilerini nefes söylerken banda kaydedip bunu Amerika'daki Recep Baba'nın kızkardeşine gönderdiler.

Bugün daha çok "*Teqeja e Zallit*" olarak bilinen Asım Baba Tekkesi yeniden düzenlendi ve türbeler yeniden inşa edildi. Ekonomik problemler bölgeyi zorlamakta ve birçok insanını çalışmak için dışarıya göç etmeye mecbur bırakmaktaydı.. Stalinist tür komünizm yılları yeni dervişlerin ve babaların eğitimini mesele haline getirdi ve insanları dini konularda cahil bıraktı. Baba Recep'in dediği gibi, "1940'ların or-

taalarında 288 Bektaşî Babası ve derviş vardı Arnavutluk'ta. 1993'te ise Arnavutluk'ta 5 baba ve bir derviş sağ kalmıştır." (Trix, 1995:535)

Öte yandan Bektaşîliğin Tiran'da, görevde olan Reşat Baba'nın da içinde yer aldığı yeni merkezleri vardır. Bir diğer mesele de gölge materyalizmin İtalyan televizyonu ve onun yerel temsilcileri aracılığıyla desteklenmesi konusudur, ama en azından şimdi insanlar dinlerini özgürce yaşayabilmektedirler.

Makedonya'daki durum daha da zordur. 1989'da komünizmin çöküşünden sonra Makedonya'daki Bektaşîler, Harabati Tekkesi'ne dönmek için resmi talepte bulundular. Taleplerinin karşılık bulmaması üzerine dervişler, 1994 Nevruzunda, Tahir Baba ile birlikte açlık grevine girdiler. Sonunda ibadetleri için bahçenin bir kısmını alabildiler ve orayı temizlemek için çalıştılar. 2000 yılında Arnavut Makedon bir politikacının yardımıyla Makedonya'daki Bektaşî Birliği'ne kayıt olabildiler. 2001 yılında tekkenin, otel kompleksinde toplanmış olan polis ile dağdan inmeleri halinde Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun askerleri arasında sıkışacağı korkusu vardı. Neyseki ciddi bir hasar olmadı ve polis gitti. 2002'de ise Tahir Emin Baba idareyi ele aldı.

Çok daha ciddi bir konu da Makedonya'daki tüm Müslümanları temsil ettiğini iddia eden ve yasal statüsü bulunan Makedonya İslam Cemaati'nin silahlı üyelerinin, tekke hiçbir zaman böyle bir işlev görmemiş olmasına rağmen onu güç kullanarak cami kompleksine çevirme biçimindeki, hâlâ sürmekte olan çabalarıdır. Bunlar ilk olarak 15 Ağustos 2002'de, ana kapılarını kırarak ve meydanı camiye çevirecek Harabati Tekkesi'ni işgal ettiler. Tetovolu Tahir Emin Baba bu durumla yerel düzeyde başa çıkmaya çalıştı. Anlatılanlara göre, Makedonya Bektaşî Cemaati, Yugoslav yönetimi altındayken millileştirilen mülklerini onarıp geri vermekte başarısız olan Makedonya hükümetini dava etti. Bunlar iade edilmedi. Dahası Bektaşî Cemaati, dini kimliğinin Makedonya İslam Cemaati'nden ayrı olarak tanınmasını talep etti, fakat Makedonya hükümeti bunu kabul etmedi. Bunun yaratmış olduğu gerilimin Tahir Baba'nın 2006'daki erken göçüşüne sebep olduğu söylenir. Yine 2008'de Harabati Tekkesi Kompleksine Makedonya İslam Cemaati örgütünün silahlı üyelerince saldırıldı. Bunlar meydanı düzenli olarak cami gibi kullanmaya başladılar, haftada birkaç gün buraya gruplar getirdiler ve silahlarını yere boşalttılar. 2008 Mayısı'nda Gostivarlı Derviş Abdülmutalib Bekiri tekkede yalnızken,

tekmeden para kasasını çaldılar. O zamandan beri de Bektaşileri ve ziyaretçilerini düzenli şekilde taciz etmeye devam etmektedirler. Ben 2009 Mayıs'ında oradayken tekke kompleksi içindeki ağaçları bile kesmeye başlamışlardı. Aslında bu durum Harabati Tekkesi'nin sanki kuşatma altında olduğu hissini vermektedir.

Son olarak Gjakova Tekkesi de son yıllarda bile zarar görmüştür. Milosevic'in iktidara gelmesinden ve Sırbistan'ın Kosova'nın özel statüsünü 1989'da kanunsuz bir şekilde lağvetmesinden sonra Kosova'daki Arnavutlar okullara, kliniklere, hastanelere, üniversitelere ya da herhangi bir devlet pozisyonuna girmekten kesinlikle men edilmişlerdir. Arnavutlar kendi alternatif okullarını kurmuşlar ve Gjakova'daki Bektaşi tekkesi 1990'dan 1999'a kadar Arnavut gençleri eğiten merkezlerden biri olarak hizmet etmiştir. 1998'de Kosova Savaşı başlamış ve Mart 1999'da NATO müdahalesi gerçekleşmiştir. 7 Mayıs 1999'da Sırp askerleri Bektaşi tekkesini yıkmış ve 1500 kitap, 58 el yazması ile birlikte tüm kütüphaneyi önceki tüm babaların türbelerini güpegündüz yakmıştır. Yıkılan bu yer, Gjakova'daki tek tekkeydi. Derviş Mü'min Lama, yalnızca Kazım Baba'nın ardından yazılan el yazması tarihini dışarı çıkarabilmiştir ki bu, tekke tarihini yapılandırdığım temel kaynaktır.

Savaşın sonra, uluslararası direniş ile birlikte, Gjakova Tekkesi yeniden inşa edilmiştir. Fakat birçok üyesi savaşta ailesini yitirmiştir. Gjakova, Kosova'daki diğer tüm şehirlerden daha fazla acı çekmiştir. Bir çok insan savaşın hemen sonra sıkıntı nedeniyle ölmüştür. Gjakova'nın ekonomik koşulları hâlâ umutsuzdur ve gençlerin çoğu ayrılmıştır. Mü'min Lama Baba, Gjakova Tekkesi'nin başıdır ve iyi itibarlıdır, fakat tekke'nin kaderi bölgeninkine sıkıya sıkıya bağlıdır.

V. Batı Balkanlar'daki Bektaşi Tekkelerinin Hayatta Kalma Stratejileri Üzerine Sonuçlar

Balkanlar'daki ilk Bektaşiler Anadolu'dan gelmişlerken, Batı Balkanlar'daki Bektaşi önderleri, müritleri gibi, son iki yüz yıldır daha çok Arnavutlar arasından çıkmaktadır. Bu belki de Bektaşiler'in 1826 Krizi'nden sonra nasıl hayatta kaldıklarının kalıtı olabilir ki Hacı Bektaş'taki son Dede babaların çoğu da Arnavut kökenliydi. Öte yandan bu Balkan Bektaşi babaları, eğitimde ve dünya deneyiminde Osmanlı'ydılar. Geç IX. yüzyılda Batı Balkanlar'ın Gjirokastra, Tetova ve

Gjakovada'ki bu üç Bektaşî tekkesinin her birindeki asıl babalar İç Anadolu'daki Pir evi'nin ötesinde, zamanın Osmanlı İmparatorluğu boyunca en kutsal yerlere ziyaretler gerçekleştirmişlerdi. Anlıyorum ki bu seyahat onlara Balkanlar'da arkalarındaki Bektaşî olmayan Müslüman muadillerinin gözünde geleneğe dayalı bir meşruiyet sağlıyordu. Aynı zamanda bu seyahat, Yunan ve Slav ulusal genişlemelerine karşı Arnavut direnişiyle iştil eden Bektaşî babalarına Osmanlı Arnavut diasporası boyunca işbirliği ağlarını kurma olanağı veriyordu.

XX. yüzyılda, 1912-1913 Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kosova ile Makedonya'nun Sırbistan sınırları içinde birleştirilmesi, Müslümanları bu yeni oluşan devletler içinde sayı ve statü bakımından oldukça zayıf bıraktı. Türkiye'deki tekkelerin kapatılması ise Bektaşîler için ek bir darbe niteliğindedi. Arnavutluk'taki Bektaşîler ilk başlarda güçlü konumdaydılar ve 1929'da Dede Baba Tiran'a taşındı. Fakat sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında komünistlerin Arnavutluk ve Yugoslavya'daki zaferi, bu üç Bektaşî tekkesini komünist ülke sınırları içinde bıraktı. Arnavutluk'taki Bektaşîler burada kendilerini en kötü koşullarda buldular ki önderleri asıldı, hapse gönderildiler ya da ülke dışına kaçtılar. Gjirokastralı Derviş Recep Amerika'ya kaçtı ve orada Michigan'da bir Bektaşî tekkesi kurdu. Gjakovalı Kazım Baba gibi ılımlı bir duruşa sahip önderlerin buldukları yerlerde kalmayı başarmalarına rağmen hem Makedonya hem de Kosova'daki Bektaşîler ülke dışına göç ettiler. Aslında Kazım Baba da tekkeyi Gjakova merkezinin dışında, şehrin eski pazar yerindeki caminin arkasında yer alan özel evine taşıdı.

1990'ı izleyen 20 yıl, Batı Balkanlar'daki bu üç Bektaşî tekkesinin hayatta kalma mücadelesinin karşısına yeni zorluklar ve meydan okumalar çıkardı. Daha çok XX. yüzyılı karakterize eden tecrit zinciri artık kırılmıştı. Arnavutluk kapılarını dine ve dışındaki dünyaya açtı. Asım Baba Tekkesi bölgede birçoklarının iş için göç etmesine neden olan ciddi işsizlik sorunları nedeniyle zarar görse de, yine tekke olarak hizmet veriyor.

Tetovo Resmi Vakfı tekkenin mülklerini iade etmeyi, Makedonya hükümeti de bu işe müdahil olmayı reddederken Harabati Tekkesi, tekkeyi camiye dönüştürmek isteyen Bektaşî olmayan Müslümanlar'ın kuşatması altında. Harabati Tekkesi, mimari açıdan Batı Balkanlar'daki en güzel tekkedir. Fakat Makedonya, derin sorunları olan bir devlettir. Harabati Tekkesi, UNESCO'nun tamamen koruması altında

olacak tarihi bir alan statüsüne sahip olmazsa hayatta kalamayabilir. Sonuç olarak, Gjakova'daki Bektaşî tekkesi ve üyeleri 1998-1999 Kosova Savaşı esnasında çok acı çekmişler ve zarar görmüşlerdir. Tekke yeniden inşa edilmiştir, ama ekonomik durumun umutsuzluğu nedeniyle genç nüfus burayı terketmiştir. Bu tekke Kosova'daki tek Bektaşî tekkesidir ve hayatta kalabilmek için diğer Bektaşî tekkeleriyle bağlar kurmaya ihtiyaç duymaktadır.

XX. yüzyılın son ve XXI. yüzyılın ilk on yılında Batı Balkanlar'da, Gjirokastra, Tetovo ve Gjakova'daki Bektaşî tekkelerine ilişkin bu tarihi değerlendirme, hem sürekli artan bir karşılıklı etkileşimi hem de çatışmayı önümüze sermektedir. Artık Bektaşî liderlerinin fiziksel anlamda yaşam mücadelesi vermek gibi merkezi bir sorunları olmasa da, Bektaşîlerin daha geniş bir bölgesel düzlemde diğer Müslüman gruplar ile ilişkilerinin önemi artmıştır.

Kaynakça

- Bakalli, Baba Qazim. 1980. Handwritten manuscript on the history of the Gjakova Tekke, Gjakova Tekke, Gjakova, Kosova.
- Encyclopædia Britannica*. 1910-1911. New York: The Encyclopædia Britannica Company, eleventh edition, vol. 2.
- Mazower, Mark. 2002. *The Balkans: a short history*. Random House, Modern Library, McCarthy, Justin, 2000.
- "Muslims in Ottoman Europe: Population from 1800 to 1912: *Nationalities papers in Muslim Minorities in the Balkans*, 28 (1) 29-43.
- Norris, H.T. 1993. *Islam in the Balkans*. Columbia: South Carolina Press.
- Poulton, H. 2000. "The Muslim Experience In The Balkan States, 1919-1991" special issue of *Nationalities Papers on Muslim Minorities in the Balkans*, 28 (1), 45-66.
- Rexheb, Baba. 1970. *Misticizma Islame dhe Bektashizma* ("Islamic Mysticism and Bektashism"). New York: Waldron Press.
- Trix, Frances. 2009. *The Sufi Journey of Baba Rexheb*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, distributed by University of Pennsylvania Press.
- _____. 1999. "Turkey's Welcome of Kosovar Refugees (socio-historical view across twentieth century)," for special issue on the Kosovo Crisis, *Refuge* (York University, Toronto), vol. 18, no. 3, August, 39-40.
- _____. 1995. "The Resurfacing of Islam in Albania," *The East European Quarterly*, vol. XXVIII, number 4, January, 533-549.
- Visko, Ali. 2005. *Teqeja Harabati e Tetovës dhe Roli i saj Historik e Kulturor në të Kaluarën* ("The Harabati Tekke of Tetova and its Past Historic and Cultural Role"). Tetova: Komuna of Tetova.